

Llengües semblants, llengües diferents

Què és la semblança entre llengües?

Molt sovint, en parlar de la diversitat lingüística, es diu que tal i tal llengua s'assemblen molt o, al contrari, que són molt diferents. Què volem dir exactament? No hi ha una sola resposta, sinó almenys tres de diferents, i ens hem d'afanyar a dir que no totes són vàlides.

Alguns es fixaran en la manera d'escriure una llengua, i diran, per exemple, que l'àrab, l'urdu (principal llengua del Pakistan) i el farsi (principal llengua de l'Iran) s'assemblen, perquè totes tres fan servir l'alifet – l'alfabet àrab. Això, però, és un error: l'ús d'un alfabet – o d'una altra mena d'escriptura – és un fet molt extern a la manera de ser de la llengua, i a més varia d'un lloc a l'altre i d'una època a l'altra. L'urdu i el farsi sí que tenen un parentiu llunyà – totes dues són llengües indoeuropees – però no tenen cap semblança amb l'àrab.

El turc s'escriu amb l'alfabet otomà – una variant de l'alifet - fins que el 1928 la revolució de Kemal Atatürk hi va introduir una variant de l'alfabet llatí. Tot i que alhora es va emprendre una tasca de depuració del vocabulari, la llengua fou i és indubtablement la mateixa que abans.

El serbocroat és una única llengua, amb diferències dialectals com totes les llengües; tanmateix s'escriu amb caràcters llatins a Croàcia i amb caràcters ciríl·lics a Sèrbia; hom es refereix sovint a la llengua croata i a la llengua sèrbia – i fins i tot a la llengua bosniana – però es tracta d'una sola llengua, exactament igual que abans de la partició política de Iugoslàvia.

I el català continua essent avui la mateixa llengua que abans de la tempesta en un got d'aigua que va representar la limitació de l'ús d'accents diacrítics. Tempestes en un got d'aigua que hi ha hagut també en francès a compte de l'accent circumflex o a l'alemany pels criteris sobre l'ús de les comes!

Les semblances i diferències entre les llengües s'han de buscar en aspectes més íntims, notablement el vocabulari i la gramàtica.

Si atenem al vocabulari veiem que hi ha llengües que presenten notables afinitats, sovint – però no sempre - degudes a un origen comú. És el cas de les llengües romàniques, derivades del llatí. No és cap casualitat la correspondència entre el portuguès 'rosa', l'espanyol 'rosa', el català 'rosa', l'occità 'ròsa', el francès 'rose', l'italià 'rosa' i el romanès 'roz', ja que totes aquestes formes venen del llatí vulgar 'rosa(m)'. *(Hem de notar que les ortografies en ús – sempre conservadores - tendeixen a exagerar les semblances; per exemple ignoren el fet que la 's' de 'rosa' en català i en espanyol no sonen igual).*

Si ens fixem en el cas del romanès, hi ha fets que ens aparten de les tendències comunes en les llengües romàniques; per dir-ne només tres, esmentem que en romanès l'article es posa darrere el nom (no pas davant), que s'hi manté una declinació i que els verbs no tenen infinitiu.

Amb l'esment d'aquestes tres característiques entrem en el domini de la gramàtica, que és on hem de cercar les semblances i les diferències profundes entre les llengües. I això no sempre va lligat a l'origen comú i al vocabulari. Mirem el cas de l'anglès, que ha acumulat un immens cabal de termes d'origen llatí, incorporats des del segle XI a través de l'anomenat anglonormand de Guillem el Conqueridor i els seus acompanyants. Però aquest cabal de termes no impedeix pas continuar considerant que l'anglès és una llengua germànica: avantposa l'adjectiu al nom ('green fields = 'camps 'verds'), permet conjunts nom+nom ('iron maiden' = 'dama de ferro'), té una conjugació molt pobra, amb un futur compost ('shall/will come' = 'vindré', 'vindràs', 'vindrà'...), fa servir adverbis de lloc i de moviment per a modificar el significat dels verbs ('come in' = 'entrar', 'break down' = 'trencar-se')...

La pregunta es pot doncs reconvertir i formular-se així:

Què tenen en comú dues llengües per diferents que siguin i com en podem sistematitzar les similituds i les diferències?

Per mirar d'aproximar-nos a una resposta, buscarem una llengua ben allunyada del català i la compararem amb el català. Quina llengua? Si ens limitem a Europa, veiem immediatament que es formen ben naturalment tres àmbits de similitud: amb el gran més grau de semblança hi ha les llengües romàniques; en un segon àmbit les altres llengües indoeuropees: germàniques (anglès, alemany, neerlandès...), eslaves (rus, txec, polonès, serbocroat...), bàltiques (letó, lituà...) i cèltiques (irlandès, bretó...). Quines altres encara queden? L'hongarès, el turc (i els seus parents extraeuropeus), el finès (i seu parent l'estonià, i altres llengües afins)... i el basc.). I posats a trobar una llengua de gramàtica ben exòtica (exòtica per a nosaltres, és clar!), el basc és indubtablement el millor candidat.

Amb la comparació entre el català i el basc tampoc no cobrirem totes les diferències possibles entre llengües, però ens hi acostarem força, i quan no sigui suficient aquesta comparació, podrem, ara i adés, deixar-ne constància.

El nom

En català la gran majoria dels noms tenen una forma per al singular i una altra per al plural (cavall, cavalls; casa, cases, mà, mans, impost, impostos...).

A més, tots estan adscrits a un gènere, masculí o femení, i alguns poden presentar-se, segons les circumstàncies, en un gènere o altre (mestre, mestra; teixidor, teixidora).

A més, tenim una mena d'articles – els determinats – que serveixen per a mostrar que el parlant suposa un coneixement previ per part de qui escolta – o de qui llegeix. No és el mateix dir 'ha arribat un noi' que dir 'ha arribat el noi'; en el segon cas se suposa que ja s'entendrà a quin noi ens referim.

Una visió poc reflexiva sobre el funcionament de les llengües podria portar a pensar que aquests fets i aquestes distincions són universals, però no és el cas i per tant, tot seguint el programa marcat, analitzarem el funcionament del gènere, del nombre i de la determinació en basc.

El gènere

El basc no té gènere gramatical. No caldria dir res més si no fos per la confusió habitual entre gènere i sexe, complicada encara més per l'ampliació recent dels significats de 'gènere', aplicat a les persones en contraposició a sexe.

El basc, com totes les llengües, fa algunes distincions lèxiques bàsiques segons el sexe: 'gizon' = 'home' / 'emakume' = 'dona'; 'aita' = 'pare' / 'ama' = 'mare'; 'zezen' = 'toro' / 'behi' = 'vaca'). Però és molt restrictiu en aquesta mena de distincions: 'haur' = 'nen' / 'nena', 'zakur' = 'gos' / 'gossa'. I en cap cas no presenta distincions morfològiques per gènere o sexe.

Obrint més enllà la mirada, veiem que

- Hi ha llengües que no fan mai aquesta mena de distincions'' (limitant-nos a Europa, basc, finès, l'hongarès, turc...
- N'hi ha que fan mateixa distinció que el català, entre masculí i femení, significativa en els termes referits a humans però arbitrària en tots els altres: 'el Sol' (m.), 'la Lluna' (f.), 'l'estiu' (m.), 'la tardor' (f.) – i en canvi 'el otoño' (m.).
- N'hi ha encara que hi afegixen un tercer gènere, el neutre; és el cas de l'alemany: 'Mann' (m.) = 'home', 'Frau' (f.) = 'dona', 'senyora', 'Fräulein' (n.) = 'senyoreta'.
- Però també n'hi ha que no categoritzen gens o que ho fan segons altres criteris, com ara animat/inanimat o per la forma.

La determinació

En basc s'afegeix una 'a' final a un nom per a indicar que està determinat. És doncs en part un equivalent al nostre article, i alguns l'anomenen article, tot i que el fan servir d'una manera ben diferent de nosaltres: 'gizon' = 'home';

'gizon_a' = 'l'home' (*Notem el guió baix; el fem servir per distingir elements en els exemples, però **no** es fa servir en l'escriptura normal*).

Hi ha casos en què el nom queda determinat sense afegir-hi '_a'. La determinació sense article també es dona en català: si diem 'aquesta casa', ja queda ben determinada, fins i tot sense article. Però si determinem el nom amb un possessiu, hi afegim un article: 'la meua casa'. En aquests casos concrets passa una cosa semblant en basc; 'baso hau' = 'aquest bosc', però 'zuen baso_a_k' = 'els vostres boscos'. No traguem, però, conclusions precipitades: no sempre es dona aquesta coincidència en la presència o absència de l'article. La casuística és complexa i no hi entrarem.

Indiquem com a contrapartida l'existència de llengües sense article; entre les europees, les eslaves, el finès i el turc, però no l'hongarès.

El nombre

Els noms en basc poden portar una marca de plural, '_k'. Així tenim 'mendi' = 'muntanya', 'mendi_a' = 'la muntanya' i 'mendi_a_k' = 'les muntanyes'. Però hi ha només tres formes, no pas quatre com podríem esperar. El nom sense determinació expressa només un concepte general, i és incompatible amb la marca de plural; per tant 'mendi' equival indistintament a 'muntanya' o a 'muntanyes'.

El basc és força restrictiu en l'ús de la forma de plural, i l'omet quan pel context és clara la pluralitat. En particular no es fa servir la marca de plural

- Amb els indefinits i quantitius: 'ikasle asko' = 'molts amics'.
- Amb els numerals: 'bi gizon' = 'dos homes'.
- Amb els demostratius: 'etxe hura' = 'aquella casa'.
- En les oracions interrogatives: 'zenbat liburu?' = 'quants llibres?'
- I quan el nom es pren en un sentit general: 'elurr_etara joan' = 'anar a la neu' ('elur' = 'neu': *aquí no hi ha marca de plural, però sí un altre element, al qual ens referirem en l'apunt següent*).

I més enllà, hi ha llengües en què el concepte de plural gramatical és desconegut i han de recórrer sempre a indefinits, quantitius o numerals. És el cas del japonès.

Postposicions

Si mai heu estat al País Basc, o n'heu vist notícies per televisió, segur que us haureu adonat d'una pintada o d'una pancarta amb el lema 'Presoak kalera', que podem traduir per 'presos al carrer'.

El terme 'kalera' és format de dues parts, 'kale' (= 'carrer') i '_ra', que és l'equivalent de la nostra preposició 'a'. En basc, però, '_ra' va darrere el nom, i per aquest motiu diem que és una postposició.

El català té preposicions i el basc postposicions, ve-t'ho aquí. En el context mundial, les postposicions són un fet molt normal: el finès, el turc i el japonès, entre molts d'altres, en tenen.

Podem pensar que una postposició és semblant a les marques de cas del llatí o del rus i en general de les llengües eslaves. La comparació té sentit, però hi ha unes certes diferències: les marques de cas estan més indissolublement unides al nom; les postposicions basques, en canvi, són més mòbils, com veurem més endavant.

Varietat sintàctica i semàntica

Els exemples següents ens permetran fer-nos una idea de la diversitat sintàctica i semàntica de les postposicions:

Gasteiz_tik Bilbo_ra ('_tik' = 'des de', '_ra' = 'a')
De Gasteiz a Bilbao

Zure giltz_a_z ('_z' = 'amb')
Amb la teva clau

Gasteiz_ko lagun_a_rekin ('_ko' = 'de'; '_rekin' = 'amb')
Amb els amics de Gasteiz

Etxe_ko txakurr_ari hezur_rik eman diozu?
('casa_de' 'gos_al'; 'ossos_[partitiu]' 'donat' 'has')
Has donat ossos al gos de la casa?

Muga_gabe ('_gabe' = 'sense').
(Tècnicament no és una postposició, però a vegades es comporta com si ho fos).
Sense fita, sense límit, indeterminat (dit de la forma no determinada del nom).

Notem que hem fet servir 'amb' en dos dels exemples catalans precedents, però quea en basc hi corresponen dues postposicions diferents. El mateix passa amb la preposició 'de', que en basc pot ser '_en' o '_ko':

Euzkadi_ko Ezkerra
Esquerra d'Euskadi (= Esquerra basca)

Haurrar_en jostailu_a
La juguina del nen

Varietat morfològica

Moltes postposicions presenten diverses variants. Hi ha diversos factors que expliquen les diferències, i passem a fer-hi un cop d'ull només, sense entrar a presentar el paradigma complet.

- Determinació (*mugagabe*, determinat singular o determinat plural?)

Tornem ara a l'exemple inicial, 'presoak kale_ra' i comparem-lo amb un de l'apunt anterior, que vam deixar a mig explicar, 'elurr_etara joan' = 'anar a la neu'.

La diferència rau en la determinació, 'el carrer' es percep concret i hi correspon el determinat singular i 'la neu', genèric, i hi correspon el *mugagabe*. (La distinció és subtil i poc traduïble; compareu 'viure al poble' amb 'viure a pagès'.)

- So final del nom (una vocal o una consonant?).

mendi_ra = cap a la muntanya.
haran_era = cap a la vall.

- Animació (noms d'éssers animats, noms propis o noms de coses i de conceptes abstractes?)

mutil_arekin = amb el noi
Peru_rekin = amb Peru
laban_arekin = amb el ganivet

Totes les gramàtiques basques presenten un quadre de postposicions o de declinacions (la terminologia varia), però no són ni de bon tros tan temibles com els quadres de la declinació llatina, posem per cas. Un cop sabudes tres o quatre coses que sistematitzen el que acabem de dir, torna la desitjada regularitat.

Expressament no s'ha dir res de la marca d'ergatiu, que és un dels trets més originals del basc. Hi tornarem, però abans ens hem d'ocupar d'altres temes.

La frase nominal

El basc té un marge de llibertat molt gran en l'ordenació dels elements que constitueixen l'oració; ja ho veurem. En canvi la construcció de les frases

nominals és més rígida i, donats els components, queda fixada la posició relativa d'aquests.

Començarem amb exemples consistents en un nom acompanyat d'un altre element, i després ho complicarem amb les postposicions.

Demostratius

Hi ha tres graus de proximitat: 'aquest, -a' (proper a qui parla), 'aquest, -a' (proper a qui escolta) i 'aquell, -a' (llunyà). Són, respectivament, 'hau', 'hori' i 'hura', amb sengles formes per al plural, 'hauek', 'horiek' i 'haiek'. No tenen variació de gènere. Es postposen al nom:

'zuitz hau' = 'aquest arbre'
'zuitz haiek' = 'aquells arbres'

Hem de notar que si hi ha marca de plural a la frase, hi apareix una sola vegada, en el demostratiu (compareu amb 'aquells arbres'). Com veurem, aquesta llei d'economia de mitjans és una constant.

Qualificatius

Els adjectius qualificatius van sempre darrere el nom al qual qualifiquen:

'sagardo ona' = 'bona sidra'
'arkatz beltza' = 'llapis negre'

Cal notar que els adjectius bascos tenen formes comparatives i superlatives:

'handi' = 'gran'.
'handi_ago' = 'més gran'
'handi_en(a)' = '(el) més gran'
'handi_egi' = 'massa gran'

Possessius

Els possessius van davant el nom:

'gure liburu_ak' = 'els nostres llibres'
'nire anaia' = 'el meu germà'

Numerals i quantitatius

Els numerals precedeixen el nom:

`hiri txori' = 'tres ocells'

Però `bat' = `un' va darrere el nom:

`txori bat' = `un (sol) ocell'

I el numeral `bi' = `dos' va davant en alguns dialectes i darrere en d'altres

Dels indefinits i quantitius, uns van davant i d'altres darrere:

`beste gizon' = `un altre home'

`eskerrik asko' = `moltes gràcies'

Frase nominal que en modifica una altra

Una frase nominal que fa de complement d'una altra la precedeix:

`etxe handi\_ko leiho\_ak' = `les finestres de la casa gran'

`biotz one\_ko mutil\_a'' = `un noi de bon cor'

Posició de les postposicions

En català les preposicions encapçalen tota la frase, per complexa que sigui, i no s'hi repeteixen:

Amb els meus pocs coneixements de música.

En canvi en basc la marca de plural i les postposicions van sempre al final, tant si és el nom com un altre element, i tampoc no s'hi repeteixen:

`etxe zuri\_ak' = `les cases blanques'

`baso sakon\_etara' = `cap a boscos profunds'

Cal notar que això contrasta amb el que passa en les llengües amb casos. N'hi ha en que els demostratius, els possessius i els adjectiu qualificatius concorden en cas amb el nom. És al cas del llatí:

`magnis itineribus' = `a grans etapes' (ablatiu dues vegades)

I n'hi ha que adopten una posició intermèdia. Una llengua com l'alemany confia la marca de cas sobretot als articles; però en absència d'article, la comesa passa a l'adjectiu:

`der schwarrz Kafee' = `el cafè negre'

`schwarzer Kaffee' = `cafè negre'

Pronoms personals

En tot acte de parla hi intervenen com a mínim dues persones, un que parla (o escriu) i un altre que escolta (o llegeix). Això porta molt naturalment a l'existència de pronoms personals que els representen - en català 'jo' (primera persona) i 'tu' (segona persona) - que d'alguna manera podem considerar universals i necessaris semànticament.

En el curs de l'acte de parla també podem referir-nos a altres persones i a coses, bé mitjançant un nom bé ampliant el camp dels pronoms personals: 'nosaltres' (primera persona del plural), 'vosaltres' (segona persona del plural), 'ell' (tercera persona), amb totes les seves variants ('ella', 'ells', 'elles').

Hi ha limitacions i variants, per exemple,

- El llatí no tenia veritables pronoms personals de tercera persona; feia servir els demostratius.
- En català hi ha limitacions en l'aplicació de pronoms personals a coses inanimades, llevat que les personalitzem: 'no em separo de la meua bicicleta; ella em porta arreu'.
- En canvi en anglès i francès s'usen pronoms fins i tot quan no representen res: 'it's raining', 'il pleut'; en canvi en català diem 'plou'.
- El pronom 'nosaltres' no és ben bé el plural de 'jo' i pot incloure o no l'interlocutor; hi ha llengües, com el xinès, que distingeixen un 'nosaltres inclusiu' (= jo i tu i altres) i un 'nosaltres exclusiu' (= jo i altres, però no tu).

En basc, els veritables pronoms personals són 'ni', 'hi', 'zu', 'gu' i 'haiek'. Per a la tercera persona es fan servir els demostratius 'hura' i 'haiek', com feia el llatí, doncs.

Variants de cortesia

En moltes llengües els pronoms personals tenen variants que mostren el respecte cap a l'interlocutor. Així en català distingim entre 'tu', 'vos' i 'vostè'.

En basc passa una cosa semblant; per a la segona persona del singular es fa servir 'zu' amb caràcter general, però hi ha una altre pronom, 'hi', que es fa servir només amb els íntims, i amb un abast més limitat que el 'tu' català.

Postposicions aplicades als pronoms

En moltes llengües els pronoms personals tenen formes diferents segons la funció. En català, 'jo' té la variant 'mi', usada darrere una preposició, i tots els pronoms personals tenen les variants febles, usades en contacte amb el verb: 'jo sí que t'entenc', 'pensa en mi' i 'm'agrada', tres formes diferents per a la primera persona del singular.

En basc no hi ha pronoms personals febles, però sí un equivalent que apareix dins la flexió verbal; en resulta un sistema encara més complicat que el dels pronoms febles catalans. En parlarem en tractar del verb.

Els pronoms personals bascos es combinen amb les postposicions, d'una forma anàloga – però, ai las!, no exactament igual – a com ho fan els noms. Així ha ha formes com 'zuekin' = 'amb vosaltres', 'neri' = 'a tu', 'niregana' = 'cap a mi', 'gurentzat' = 'per a nosaltres'...

Omissió dels pronoms

Els lingüistes han batejat amb l'etiqueta 'pro-drop' les llengües que deixen 'caure' ('drop') el pronom personal en oracions que no tenen tampoc cap nom que faci de subjecte.

Una flexió verbal rica en referents personals facilita el fenomen pro-drop; és el cas del català. En canvi la pobresa flexiva del verb anglès comporta la presència obligatòria d'un nom o d'un pronom: 'she smiled' = '(ella) va somriure'. El mateix passa en francès on, sota una gran varietat ortogràfica, s'amaga també una pobresa flexiva: 'parle' (1S i 3S), 'parles' i 'parlent' sonen igual; la confusió es desfà amb el pronom: 'elle parle', 'ils parlent', 'tu parles'...

De tota manera, una tendència no és una obligació. Un bon exemple és el japonès, en què el verb no té variacions de persona ni de nombre i tanmateix molt poques vegades fa servir pronoms. Una conversa perfectament normal, resolta pel context i la subtileza, seria

'tabemasu ka' = '[vols] beure?'

'tabemasu' = '[sí, vull] beure.'

En aquest aspecte el basc és semblant al català, i s'hi pot prescindir del pronom sempre que el verb deixi prou clar el sentit:

'zuri ekarri dizut' = 't'he portat un llibre'

en què tant 'he portat' com 'dizut' indiquen inequívocament que el subjecte és 'jo'.

El pronom es reserva per a desfer equívocs o per a posar èmfasi:

'Mendizabal naiz' = 'sóc en Mendizabal'

'Ni Mendizabal naiz' = 'sóc jo en Mendizabal'

Verb

Si comparem el nom i el verb en català, veurem immediatament que el segon és molt més complex que el primer. Els noms tenen no pas més de quatre formes ('nen', 'nena', 'nens', 'nenes'); en la immensa majoria només dues ('carxofa', 'carxofes') i, encara, n'hi ha uns quants d'invariables ('el dijous' / 'els dijous').

El verb, en canvi, és molt més variat: 'cantar', 'cantàvem', 'haviem cantat', 'cantaries', 'cantéssiu', 'hauries cantat'..., amb variacions de temps, mode, nombre i persona.

En aquest aspecte, el verb basc és encara més enrevessat, ja que, a unes variacions molt semblants a les que acabem d'esmentar, hi uneix encara un component molt semblant als nostres pronoms febles.

Formes analítiques i formes sintètiques

Totes les formes del verb català es poden dividir en dos grans grups, les simples o sintètiques, 'cantem' i les compostes o analítiques, 'vam cantar', 'hem cantat'. Doncs en basc també. En el basc d'avui són molt més freqüents les formes analítiques que les sintètiques, i ens ocuparem primer de les analítiques.

Imaginem en català una pregunta i una resposta simples:

–ens han portat els llibres?
–ens els est_an port_ant.

Això en en basc seria

ekartzen dizkigute (= 'portant ens_els_estan')

Els mateixos sis elements doncs, ordenats, però, d'una altra manera.

Les formes no personals

Comencem analitzant 'portant' ('port_' de 'portar' i '_ant' de gerundi, com 'menjant', 'cantant', 'treballant'...).

Els verbs bascos tenen diverses formes no personals, amb les equivalències aproximades següents:

`etor'='venir'
`etorri'='vingut' (és la forma que es troba en els diccionaris)
`etorzen'='venint'
`etorriko'='havent de venir'

Doncs `ekartzen', del verb `ekar', equival a `portant'

L'auxiliar

L'altre element en català és `ens els est_an', que podem descompondre així:

`ens' = `a nosaltres'
`ls' = `ells' = `els llibres'
`est\_', del verb `estar', acció en curs.
`\_an' (`ells', no `jo', ni `tu', ni `nosaltres', ni `vosaltres').

Doncs la forma basca `dizkigute' aplega aquests mateixos quatre elements, però amb una dificultat afegida, i és que la interacció entre els verbs i els indicadors personals en basc és molt més complexa que la interacció en català entre els pronoms febles i entre aquests i el verb.

Cal notar que en català, llevat de casos d'èmfasi, si hi ha el nom no hi ha el pronom i si hi ha el pronom no hi ha el nom. En basc, en canvi, els referents personals hi son sempre.

Mode i temps

En català els verbs tenen indicacions de mode i temps:

`canto', `cantava', `vaig cantar', `he cantat', `cantaré', `cantaria', `canti',
`cantés'...

Doncs en basc també hi ha distincions anàlogues (no pas iguals), indicades amb un complex joc entre la forma de l'auxiliar i la tria de la forma no personal:

"etorri nintzen" = "vaig venir"
"ahatzu zitzaion" = "se'n va oblidar"
"etorriko naiz" = "vindré"
"ikus dezagun" "vegem"

Formés sintètiques

En les formes sintètiques tots els constituents es troben inclosos en un sol verb, sense recórrer a cap auxiliar.

"dator" = "(ell) ve"
"zoaz" = "(tu) vas"
"dakarzu" = "(tu) el portes"
"dakarkidate" = "(ells) me'l porten"

Aquestes formes no presenten una conjugació completa; quan en falta una, ha d'ésser substituïda per les forma analítica corresponent.

L'oració i els seus constituents

En el verb, com ja hem dit, es dona la unió d'una arrel verbal, d'uns marcadors de mode i temps-aspecte i d'uns referents de persona i nombre representatius de les persones i coses implicades.

La unió entre el verb i els referents dels arguments es pot fer de dues maneres, amb unes formes sintètiques – tots els constituents soldats en una sola paraula – o, molt més sovint, amb unes formes analítiques, en què els constituents es troben repartits entre un verb auxiliar i una forma no personal del verb.

Arguments i funció sintàctica

Considerem aquesta frase:

El mestre regala el llibre a l'alumne.

Podem comprovar que si substituïm els noms per pronoms, hi ha variacions en aquests:

(**Ell**) regala el llibre a l'alumne ('ell' = 'el mestre')
El mestre **li** regala el llibre ('li' = 'a l'alumne')
El mestre **el** regala a l'alumne ('el' = 'el llibre')
El mestre **l'hi** regala ('l'hi' = 'el llibre a l'alumne')

Aquestes variacions responen al que coneixem com funció sintàctica: 'el mestre' és el subjecte, 'el llibre' és l'objecte directe (o complement directe) i 'l'alumne' és l'objecte indirecte (o complement indirecte).

Subjecte, objecte directe i objecte indirecte es coneixen col·lectivament com **arguments** de l'oració.

Ergativitat

En català construïm igual el subjecte d'un verb intransitiu i el d'un verb transitiu:

El noi corria / El noi bevia cervesa

Aquest fet ens sembla del tot natural perquè el veiem constantment en gairebé totes les llengües europees. Però hi ha llengües, anomenades **ergatives**, en què les construccions transitives es construeixen de maneres diferents. El basc n'és una (a Europa, també ho és el georgià).

Això afecta la forma de presentació dels arguments:

Pregunta	Verb intransitiu	Verb transitiu	Postposició
Nor?	Subjecte	Objecte directe	[sense postposició]
Nork?		Subjecte	_k (<i>i variants</i>)
Nori?	Objecte indirecte		_i (<i>i variants</i>)

`ni etortzen naiz' = 'jo vinc'

`ni_k saltzen dut = 'jo el venc'

`txakurra_k katua ikusi du' = 'el gos ha vist el gat'

`katua joan da' = 'el gat se n'ha anat'

- En el primer parell d'oracions podem veure el contrast entre els subjectes d'una oració intransitiva, 'ni', i d'una oració transitiva, 'nik'.
- En el segon parell d'exemples la forma 'katua' fa d'objecte directe d'una oració transitiva i de subjecte d'una d'intransitiva.

I com que en basc els referents pronominals s'incrusten en el verb, s'hi formen així uns quadres de conjugació molt complexos, en què cada forma és portadora d'una arrel verbal, d'indicacions de temps-aspecte i mode i dels referents d'una, dues o tres persones gramaticals.

Subjecte (nor?) + verb intransitiu

`emakumea heldu da' = 'la dona ha arribat'

`hi etorri haiz' = 'tu (íntim) has vingut'

Subjecte (nor?) + objecte indirecte (nori?) + verb intransitiu

`hurbildu natzaio' = 'm'acosto a ell'

`semea etorri zaizu' = 't'ha vingut el fill'

Subjecte (nork?) + objecte directe (nor?) + Verb transitiu

'mendi bat ikusten dut' = 'veig una muntanya'

'narama zue' = 'us m'endueu'

Subjecte (nork?) + O.I. (nori?) + O.D. (nor?) + Verb transitiu

'liburuak utziko dizkizuegu' = 'us deixarem els llibres'

'idazle honek eleberri bi idatziko ditu'

= 'aquest escriptor escriurà dues novel·les'

Gènere

Tot i que, com ja s'ha dit, ni el nom ni el pronom fa distincions de gènere, hi ha una excepció: el 'tu' íntim pot distingir un masculí (_k) i un femení (_n) en les formes 'nori' i 'nork':

'egin duk' = 'tu (m.) has fet'

'egin dun' = 'tu (f.) has fet'

Aquest ús només és comú en determinades regions i en general és evitat per les dones.

Oracions atributives

Les oracions atributives uneixen el subjecte i un nom o un adjectiu mitjançant un verb copulatiu:

"Ni ikasle bat naiz" = "Jo soc un alumne"

"Ostoak orlegi_ak dira" = "Les fulles són verdes"

Notem que l'adjectiu va en forma determinada.

Qüestions d'ordre

Si agafem un conjunt de 10 o 12 paraules i les col·loquem l'una darrere l'altra a l'atzar, és gairebé segur que el conjunt no tindrà cap sentit. De fet, un joc freqüent en pàgines d'esbarjo de les revistes o en concursos televisius consisteix a restituir el seu ordre a un conjunt desordenat de paraules. Ens sembla obvi doncs que sense una determinada ordenació, un conjunt de paraules no tindria sentit.

Considerem-ho ara des d'un altre punt de vista: el dels conceptes que volem expressar. Intentem doncs fer un diagrama explicatiu d'una oració molt senzilla: "M'han regalat una corbata pel meu sant". Força senzill sobre un full de paper, que té dues dimensions, si fem servir un diagrama amb etiquetes i fletxetes. Això és el que fem quan a l'escola ens encarreguen una anàlisi sintàctica. Seria però impossible si ens obligaven a fer-ho en una sola dimensió.

Podríem dir doncs que la sintaxi és un conjunt de normes que redueix una complexitat de relacions lògiques i gramaticals a un acte de parla que, per la seva naturalesa, es produeix en una dimensió: forçosament diem les paraules l'una darrere l'altra, i no són possibles totes els ordres sinó només alguns, i a vegades només un i prou.

En les notes anteriors ja ens hem referit a algunes qüestions d'ordre: hem dit, per exemple, que en basc hi ha postposicions i no preposicions i que els demostratius i els adjectiu van generalment darrere el nom. Ara hi afegirem tres consideracions d'abast més general.

El basc és una llengua SOV

A nivell d'oració la qüestió d'ordre més rellevant és l'ordre relatiu del subjecte (S), del verb (V) i de l'objecte directe (O) en els enunciats més neutres possibles, els que responen a la pregunta implícita 'què passa?' formulada sense cap referent previ.

El català és una llengua SVO.

El basc, en canvi, és una llengua SOV: valguin com exemples tots els que s'han inclòs en les notes anteriors.

No s'ha d'entendre que l'ordre bàsic sigui rígidament inamovible; hi ha circumstàncies en què s'altera l'ordre, depenent de si la llengua és més o menys rígida o flexible.

El basc és bastant flexible, com veurem a continuació.

Tema i focus

L'ordre de les paraules en basc està determinat per dues nocions **tema** i **focus**. El tema és la part que indica de què parlem, i per tant se suposa que l'interlocutor el coneix, i no necessàriament coincideix amb el subjecte:

Odio les mongetes tendres

és una afirmació neutra; pot correspondre a un simple "quins gustos tens?". Però si ja estem parlant de "mongetes tendres", diríem

Les mongetes tendres, les odio!

Marquem doncs el tema posant-lo al principi de l'oració. En basc també.

El focus és la paraula més important de l'oració si la concebem com resposta a una pregunta implícita. En basc es coneix amb el terme 'galdegaia', que podem traduir com 'element inquirit'. La regla del focus en basc és simple: sempre és immediatament anterior al verb.

Per exemple, parlant d'ossos (tema) i davant la pregunta implícita 'qui (galdegaia) en menja', tenim

Hezurak txakurrek jaten dituzte
D'ossos (tema), els gossos (galdegaia) en mengen.

que contrasta amb la forma SOV,

Txakurrek hezurak jaten dituzte
Els gossos mengen ossos

La posició dels interrogatius

"He anat de vacances a la Patagònia. I tu, on has anat?"

Notem que en el text anterior hi ha dos complements de lloc, "a la Patagònia" i "on"; la construcció, però, és diferent: "a la Patagònia" va darrere el verb 'he anat'; "on", en canvi, va davant el verb "aniràs". Aquest és un fenomen comú al català i a moltes altres llengües, i es coneix amb la d'expressió "moviment WH" ('WH' en honor als pronoms interrogatius anglesos 'who', 'whom', 'what', 'which', 'where' 'when' i, una mica abusivament, 'how'), consistent a posar l'interrogatiu al principi de tot.

Però hi ha llengües en què l'interrogatiu es posa just en el punt on s'espera la resposta: ho fan així, entre molts altres, el xinès i el japonès. El coneixem amb la llatina 'in situ', és a dir, 'en el seu lloc'.

En basc el pronom interrogatiu no sempre ha d'anar al principi (com en català) sinó en la posició en què s'espera la resposta i, com que aquesta posició és variable, més específicament diem que ha d'anar en la posició *galdegaia*, és a dir, precisament davant el verb:

Nor erori da kalean?
Qui ha caigut al carrer?

Gizonak **nori** eman dio liburua?
A qui ha donat el llibre, l'home?

Consideracions finals

Totes les notes precedents cobreixen una bona part de les solucions diferents que les llengües adopten en la seva comesa de convertir el pensament estructurat en expressions lingüístiques. Seria molt estrany que amb només dues llengües haguéssim cobert totes les possibilitats, i efectivament no ho hem fet. Esmentem-ne algunes.

Verbs de qualitat

En català – i anàlogament en basc – els adjectius tenen una funció menys marcada al costat d'un nom i una de més marcada al costat d'un verb copulatiu, que els vincula a un subjecte i els aporta especificacions de temps/aspecte, mode, etc.:

faldilla verda / aquesta faldilla és verda.

Però també hi ha llengües en què els adjectius són en realitat verbs de qualitat, que s'emparenten amb els verbs intransitius, i reben morfemes propis dels verbs, d'una manera més o menys semblant a aquests. És el cas del japonès:

taka_i (és alt)
taka_katta (era alt)

Seriació de verbs

És molt habitual que un verb en complementi un altre, per exemple indicant-ne una circumstància de mode:

fuig corrent

Però què passa en les llengües en que els verbs són invariables? Doncs que els dos verbs simplement es juxtaposen i només el contingut semàntic de les normes sintàctiques aclareix quin es complement de quin, o si es tracta d'una coordinació. És el cas del xinès:

guǎngchǎng shàng fēi lái le bùshǎo gézi
(=a la plaça, han vingut volant molts coloms)

on els verbs 'fēi' (=volar) i 'lái' (=venir) s'uneixen directament.

Comptadors

En català podem dir 'un full de paper' però també 'tres papers', segons necessitat. En la primera expressió, 'full' fa d'unitat de mesura o de comptador, en la segona no hi ha unitat de mesura. Hi ha llengües en què l'aparició d'un comptador és obligatòria; en xinès, per exemple, els noms acompanyats de numerals o de demostratius n'han de dur un obligatòriament:

yí **běn** shū (un llibre)

zhèi **běn** shū (aquest llibre)

L'elecció d'un comptador o un altre ('běn' en l'exemple) és complicada per a un no nadiu: depèn de la forma, de la mida, del caràcter animat o inanimat, etc. de l'entitat representada pel nom, però en darrera instància és arbitrària, com per a nosaltres el gènere.

Què tenen en comú totes les llengües?

1. L'existència d'un repertori força limitat de fonemes (sons amb valor distintiu, no pas lletres), amb els quals es construeixen totes les paraules: **pas, pes, pīs, pus; pas, mas, fas, cas, gas, nas; pas, pal, pam...**
2. La possibilitat que les paraules variïn morfològicament per aportar matisos de significat (nas/nassos, fuig/fugim/fugiria/fugireu...). Els portadors d'aquestes variacions s'anomenen morfemes.
3. La capacitat combinatòria de les paraules per formar oracions (el gos fuig).
4. Una sèrie de recursos sintàctics que cohesionen el conjunt i n'aclareixen el significat.

Una meravella de simplicitats al servei d'una enorme complexitat, i tot això a l'abast de qualsevol nen de quatre anys, que ho aprèn per simple imitació, igual que aprèn a caminar. En un i altre cas la imitació cau sobre el camp fèrtil d'una capacitat innata.

Per què doncs ens fan estudiar gramàtica? Per dos motius:

1. per combatre la fragmentació a què s'exposa qualsevol llengua, i
2. per perfeccionar la capacitat innata (el mateix motiu que porta el nen que és bo amb la pilota al pati de l'escola a ingressar a la Masia).

Els recursos sintàctics

Els recursos sintàctics, malgrat la complexitat de detall, responen a tres mecanismes bàsics:

1. L'ordre dels constituents ('el gat perseguia la rata' no és el mateix que 'la gata perseguia el gat', possibilitat no descartable en l'univers d'Alícia en el país de les meravelles).
2. L'existència de preposicions, postposicions i marques de cas orientades justament a mostrar les relacions semàntiques entre els altres constituents ('taula **de** vidre', 'donar-ho **a** l'Anna', 'e plur_**ibus** unum' (=un de sol a partir de molts).
3. L'existència de concordances que en el fons són reiteracions de continguts que afavoreixen la coherència i la recta interpretació ('fulard de seda caríssim', on el caràcter masculí de 'caríssim' ens mostra que ens referim a 'fulard' i no a 'seda').

Per aquest motiu, un cop desbrossats els aspectes de detall, ens trobem sempre amb variacions relativament simples, que és el que modestament he intentat en aquestes notes.

Bibliografia

Totes les explicacions contingudes en aquestes notes i els exemples citats per a il·lustrar-les procedeixen de

Miguel Sagüés, *Gramática elemental Vasca*, 1983, Editorial Txertoa San Sebastián.

Isaac López Mandizábal, *La llengua vasca*, 1977, Editorial Auñamendi Argitaletza

Itziar Laka, *A brief Grammar of Euskara, the Basque Language*, 1996, Euskal Herriko Unibertsitatea;

<https://www.ehu.eus/es/web/eins/a-brief-grammar-of-euskara>

Wikipedia, *Gramàtica de l'Euscar* (buscar per 'gramatica&basca&wikipedia').

Ni cal dir que qualsevol punt mal entès, mal exposat o qualsevol simplificació excessiva són absoluta responsabilitat meua.